

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА ПРО ТВОРИ МИКОЛИ ТРУБЛАЇНІ

Серед митців української літератури 30-х рр. ХХ ст. Микола Петрович Трублаїні займає чільне місце, перш за все як зачинатель української пригодницької прози, а також як автор казок для дітей «Мандри Закомарика» (1940) та «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку» (1940).

Казка, як стверджує дослідниця творчості М. Трублаїні Н. І. Кердівар, генетично пов'язана з пригодницьким жанром. У свою чергу пригодницький жанр супроводжував (і нині продовжує свій шлях поруч із різними жанрами мистецтва) кращі зразки лицарських, готичних романів ще в далекі часи. Тож у період становлення і поширення нових засад у суспільстві виникла потреба пристосувати, а де можливо, то і поєднати певні казкові та пригодницькі структури в сюжетах оповідань, що і зробив Микола Трублаїні у творах північного циклу.

Слід зауважити, що мандри захоплювали Миколу Трублаїні, а освоєння Півночі стало для письменника своєрідним шансом «знайти себе» і свого нового героя – романтичного, здатного на неординарні вчинки, спроможного пройти через низку випробувань. Отже, Північ виявилась найсуворішим випробуванням моральних якостей, закладених у людині, не тільки для персонажів оповідань, а й для самого автора.

Творчість М. Трублаїні, на жаль, у наш час малодосліджена, вийшла із кола наукових пошуків, чим і зумовлена актуальність нашої статті. Проблема дитячої літератури нині постає особливо гостро, а пригодницький жанр завжди викликав особливий інтерес у підлітків. З'ясувати коло захоплень автора, виявити особливості підходу письменника до зображення життя, побуту, звичаїв народів Півночі у 30-ті рр. ХХ ст. – мета нашої статті.

Основними чинниками, які вплинули на зміст творів письменника, на його творчу манеру письма можна назвати в першу чергу уяву художника та його любов до мандрівок. До того ж, маленький хлопчик захоплювався читанням, любив слухати казки, цікаві бувальщини, розповіді про мандри і подвиги. Як згадує А. Денисенко у статті, присвяченій 80-річчю від дня народження М. Трублаїні, герої прочитаних книжок «надихнули малого любителя пригод на відчайдушний вчинок: тринадцятирічний хлопець залишає школу і пристає до загону червоноармійців. Примостившись на підніжці вагона, що йшов на фронт, Микола вже бачив себе відважним кулеметником чи кмітливим розвідником. Заколисаний мріями хлопчина задрімав і незчувся, як зірвався з підніжки. Біля колії його, непритомного, підібрали селяни. За допомогою місцевого костоправа поставили на ноги» [1, с. 69]. Другим чинником, який спонукав письменника до роботи у пригодницькому жанрі,

була недостатня кількість художніх творів на цю тематику та його прагнення заповнити цю «нішу» власними творами.

Відомий дослідник А. М. Подолинний у «Капітані дитячої літератури» зазначає: «Дотепер немає, по суті, стрункої теорії та історіографії тогочасної пригодницької літератури. Тому ще й досі навколо неї тривають суперечки, висловлюються протилежні думки. Одні відносять до пригодницьких вузьке коло творів, наперед відмовляючи їм у художності, соціальній значущості, інші невиправдано зараховують сюди навіть «Молоду гвардію» О. Фадєєва [2, с. 34].

Таким чином, творчість М. Трублаїні стає цінним матеріалом для дослідження.

Треба зазначити, що творчість Миколи Трублаїні вивчали: М. Сиротюк, А. Подолинний, А. Денисенко, М. Пархоменко, М. Сингаївський тощо. Вони досліджували різні аспекти його творчості, приділяли значну увагу тематиці, проблематиці, системі образів у творах письменника. Так, М. Сиротюк, А. Подолинний виділяли автобіографічні риси у творчому доробку письменника, наголошували на елементи автобіографізму в творчості.

Ще з дитинства Микола Трублаїні прагнув до нових вражень, мандрівок. Так, восени 1920 р., «захопившись героїчними подіями громадянської війни, тринадцятирічний хлопчик відправляється на фронт» [3, с. 58]. Але прикрий випадок, який стався з ним змусив хлопця повернутися додому. Згодом М. Трублаїні стає спецкором в газеті «Вісті», робить подорожі по Далекому Сходу, а в 1929 р. на криголахі «Ф. Литке» відправився на острів Врангеля, бере участь в кількох арктичних експедиціях, зокрема на криголахі «Сибиряков» і «Русанов».

Чимало подій, які траплялись з ним під час експедицій, було втілено в низку оповідань, присвячених саме зображенню життя, побуту народів Півночі: «Вовки гоняться за оленями», «Малий посланець», «Крила рожевої чайки», «Волохан» тощо.

Оповідання північного циклу письменника за тематикою можна поділити на дві групи (за Н. І. Кердівар):

- Перша група читачів із життям народів Півночі («Погонич блакитного кита», «Вовки гоняться за оленями», «Волохан», «Малий посланець», «Крила рожевої чайки»);
- Друга група розповідає про події, що відбуваються з персонажами під час подорожей Арктикою («Морем плив тюлень», «володька Рибалка», «Оповідання боцмана», «Берег невідомого острова» «З півночі летів ураган», «Хатина на кризі»).

У творчості письменника важливе місце займає тема будівництва нового суспільства, формування нової людини, спроможної протистояти силам природи. До речі, природа виступає формотворчим чинником сюжету, впливає на події, на вчинки героїв, гартує їх волю і характер. Пейзаж у творах М. Трублаїні є відправною точкою оповіді про нелегке життя ескімосів, чукчів: заметені до самого вершечку яранги, затиснуті в льодах криголами, що везуть

ліки, хліб тощо для народів Півночі, а також довга полярна ніч, часто-густо голод, бо неможливо вийти у негоду в море чи в тундру. У таких умовах людина розкривається по-особливому. Тож твори

М. Трублаїні про далеку Північ сповнені захоплюючої романтики. Героями їх є звичайні люди, що захоплюють читача наполегливістю в досягненні мети, спритністю, хоробрістю, умінням перемагати труднощі, здатністю акумулювати усі свої сили у складній ситуації для подолання її. У своїх творах письменник, за нашою думкою, намагався підкреслити той факт, що людина здатна протистояти природним силам, що навіть у найважчих ситуаціях вона не безпомічна, а з напруженням зусиль долає перешкоди. У таких випадках виявляється рішучість, людяність, прагнення допомогти і врятувати.

Так, в оповіданні М. Трублаїні «Крила рожевої чайки» (1934) розповідається про побут і життя ескімосів. У цьому краї ще панують старі звичаї і вірування. Островитяни не сприймають усього того, що пропонує нове суспільство. У краї панують шамани, життя звичайних мешканців залежить від їх волі. Це і є центральним конфліктом твору. Автор розповідає про стародавній звичай острова: людей, які нездатні себе прогодувати, потрібно знищити. Але цьому намагаються протистояти люди з Великої Землі. Так, головним діючим персонажем, який допомагає Мамаюк порушити звичаї цілих поколінь, стає дівчина Анка. Вона піклується не лише про свій народ, а й пробивається через криги і замети до віддалених ескімосів, щоб допомогти і їм налагодити нове життя. Маленька дівчинка Мамаюк руйнує дикунські звичаї, вбиває рожеву чайку, яка залишалася святинею у свідомості жителів цих країв. Мамаюк рішуче відмовляється від вбивства скаліченого брата, цим порушуючи жорстокі закони того краю, тим самим рятуючи людей від голодної смерті. Анка також рятує від загибелі юнака Овайюака, якого хотіли знищити, бо він осліп і не міг ходити на полювання. Хоробра дівчина відправляє юнака в лікарню, де йому лікарі повертають зір.

Найбільш напружений і цікавий момент в творі – це розділ, в якому розповідається про вдалу операцію на очах Овайюакові. Письменник майстерно передає радість, щастя хлопчика, якому лікарі повернули зір: «З хвилюванням чекав Овайюак того часу, коли знімуть пов'язку йому з очей. І ось ця хвилина надійшла. Був вечір. При світлі лампи Овайюак побачив свою сестру, Анку та лікарку. – Навалук, я бачу тебе! – крикнув він. Сестра підійшла до нього» [4, с. 15].

Треба зазначити, що основною і невід'ємною рисою персонажів творів М. Трублаїні, особливо північного циклу, є їх героїзм і здатність до співчуття. Так, у оповіданні «Малий посланець» автор надає ознак героїчності діям маленького хлопчика, який вирушає уночі взимку за лікарем, щоб врятувати свою маленьку сестричку від дикунських дій шамана. За твердженням цього шамана, хвора мати видужає, якщо уночі маля винести на вулицю та залишити там: «Коли шаман оглянув хвору, він сказав: - Коли опівночі їй не стане краще, то треба буде винести немовля на мороз. І нехай лежить на морозі до ранку.

Тоді хвороба перейде на немовля, і хворій стане легше. Коли немовля не замерзне, то хвора вичуняє. Інакше вмре» [4, с. 43]. Сам письменник виявляє своє негативне ставлення до шамана як уособлення старого, що відходить у минуле. М. Трублаїні називає його брехуном, злодієм, злочинцем. Так характеризує його письменник: «Третій – низенький дідок. Його Тайо не знав, зате того старого пізнала Анка. То був головний шаман на їхньому березі. Той шаман брехав чукчам, ніби він все може робити і все знає. Він запевняв, що коли йому заплатять, то вінвилікує всякого хворого. Стверджував, ніби знає такі слова, які допомагають щасливому полюванню. Це був безсовісний брехун, що любив добре попоїсти і не любив працювати» [4, с. 42]. Дорослі люди вірили у чудодійні можливості шамана, заперечуючи усе нове, а, отже, і незрозуміле. Натомість молодше покоління чукчів, як вважає письменник, більш здатне сприймати зміни, які відбуваються в суспільстві. Так, дівчинка Анка і хлопчик Тайо, почувши шамана, були налякані та не погоджувались з таким «лікуванням». Зв'язана дівчинка написала записку про допомогу та попросила Тайо поїхати до школи, щоб передати її вчителю. Хоча хлопчикові було й страшно вночі бігти так далеко, але життя матері і маляти було дорожче: «Страшно стало Тайо. Такому малому вночі бігти так далеко! Але згадав, що шаман смертю загрожує маленькій сестричці. Мама теж може померти. Стиснув зуби, подумав і сказав: - Давай, я побіжу, хоч мені й страшно» [4, с. 44].

Таким чином, героїчний вчинок хлопчика рятував матір та маленьку сестричку, а шамана було вислано з тієї місцевості, де він «лікував».

Якщо в оповіданні «Малий посланець» рятує мати та маля хлопчик, то в оповіданні «Волохан» вірна собака рятує свого друга хлопчика Тико, коли той потрапляє у скрутне становище.

Слід зауважити, що М. Трублаїні умів стисло і зрозуміло писати для наймолодших читачів. Письменник враховував вікові можливості та потреби юних читачів, тому цікаво та ґрунтовно висловлював своє бачення подій через вчинки героїв так, щоб схвилювати і захопити їх. Оповідачем є автор як вибір м. Трублаїні. Розповідь ведеться від автора. У кожному з десяти розділів, які містили стислий і лаконічний виклад розповіді автор говорить про найістотніше. Письменник порушує тему служіння собаки людині в умовах суворого життя народів Півночі. Автор зумів показати, як важливо у важких умовах Півночі людині мати такого надійного помічника, як собака. От і Волохан рятує свого господаря неодноразово. Так, наприклад, він рятує Тико, коли той потрапив під бочку, він кличе Умка до берега, який і піднімає бочку: «Поведінка цуценя була чудна. Воно то ухопить Умка за ногу, то потягне, відбіжить, загавкає і замотає головою, наче запрошує кудись. Умк зрозумів, - цуценя кличе його за собою. Він пішов за ним. Цуценя біжить, а Умк за ним. Побігло цуценя на берег. Прибіг туди й Умк. Дивиться, цуценя на бочку гавкає, а бочка догори дном стоїть. Прислухається Умк – у бочці щось гуде. Підняв він

ту бочку, а з-під неї Тико заплаканий визирає» [4. с. 8]. Відважний пес витягає хлопчика Тико з річки.

Майже всі оповідання М. Трублаїні з життя північних народів відзначаються стислістю в описі людей, пейзажних малюнків. Кожне оповідання ділиться на кілька розділів, що мають свої заголовки. Мова оповідань лаконічна, фрази короткі, але чіткі. В окремих оповіданнях, таких як: «Волохан», «Малий посланець», «Пустуни на пароплаві» тощо переважають прості речення. Таку манеру розповіді автор пояснював у своїх статтях тим, що для дітей потрібно писати коротко і ясно. Але ця лаконічність, простота речень не залишають юного читача байдужим до подій, які відбуваються у творах, до вчинків героїв оповідань. Кожна дитина, яка читала те чи інше оповідання письменника, уявляла себе учасником подій.

Окремо від групи творів про дослідників Арктики і життя народів Півночі стоїть оповідання «Пустуни на пароплаві» (1937). Сюжет оповідання простий, але досить цікавий. У центрі оповідання – дві мавпочки, яких матроси купили в негра із далекої Африки. Автор з усмішкою розповідає про їх поведінку, їх витівки на пароплаві, про їх стосунки з матросами. Мавпочки здатні не лише шкоду робити, але й стають у пригоді людям. Так, у розділі «Пустуни рятують боцмана» автор розповідає про цікавий факт з поведінки мавпочок. У час полуденної спеки боцман вийшов, щоб полити розпечену палубу морською водою. Від пекучого сонця боцман знепритомнів і впав. В той час на палубі нікого не було, тому ніхто цього не бачив. На диво, мавпочки підскочили до непритомного і, схопивши трубу насоса, почали бавитися. Пустуючи, бризнули на боцмана водою і врятували його. Так, не менш важливим слід згадати той факт, що письменник писав і у жанрі казки. Так, він написав дві цікаві казки – «Мандри Закомарика» (1940) та «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку» (1940). В казках М. Трублаїні діють звірі і птахи: жабка, миша, горобчик, віслюк, вовк тощо.

Однією з основних характерних рис, притаманних саме манері письма М. Трублаїні була багата авторська вигадка, напружений сюжет, вміння письменника, як і в оповіданнях про Північ, говорити про події коротко і конкретно.

В казці «Мандри Закомарика» в центрі уваги образ малого, але хороброго й відважного хлопчика Закомарика. Авторська розповідь супроводжується легким гумором. Письменник підсміюється над своїм героєм, але веде його шляхами найрізноманітніших пригод, з яких Закомарик завжди виходить переможцем. Так, маленький хлопчик навчився розуміти мову тварин, рятував їх у скрутних ситуаціях, навіть створив зі своїх маленьких друзів артистів: горобчика навчив співати, мишку й жабку танцювати, а сам грав на сопілці.

Слід зауважити, що з художніх прийомів у казці «Мандри Закомарика» М. Трублаїні використовував засоби градації, які властиві народним казкам про тварин. Так, ставши приборкувачем звірів, Закомарик спочатку приборкує

жабу, потім мишу, а вже потім більших і більших: гусака, зайця, вовка і ведмедя.

Крім засобів градації, автор використовував й гіперболізацію задля особливого увиразнення художнього зображення подій в казці: «Тільки-но вовк зник із галявини і пробіг кроків з десять, як відчув, що далі бігти не може. Він був певен, що на ньому сидить принаймні ведмідь. Тим часом товстуха, вважаючи, що вона їде віслюком, гукала: - Швидше, швидше!» [4, с. 56].

Одним із різновидів художніх тропів, який часто використовується письменниками в казках є алегорія і казка «Мандри Закомарика» М. Трублаїні не є виключенням. В тексті казки наявні також порівняння, за допомогою яких текст набирає яскравості та виразності: «Та де їй втекти од розбишаки, що мчав, мов тигр», «сердитий, як вовк», «гукав, мов навіжений» тощо. Також в казці наявні звуконаслідування, такі як: «г-рр», «гав, гав, гав», «ге-ге-ге», «ква-ква-ква» тощо.

Підсумовуючи сказане, спробуємо виділити основні риси творчого структурування оповідань М. Трублаїні: чітке і правдиве зображення подій у романтично-героїчному стилі; наявність активного героя та антагоніста; екстремальні ситуації і різкі несподівані повороти у сюжеті творів; психологізовані елементи, зокрема пейзаж; введення образу незнайомця, який згодом займає ключові позиції у художній тканині твору.

Література:

1. Денисенко А. Дитячий капітан. (До 80-річчя з дня народження) // Українська мова і література в школі. – 1987. - № 4. – С. 68-71.
2. Подолинний А. Капітан дитячої літератури / Анатолій Подолинний. – К.: Знання, 1987. – 48 с.
3. Сиротюк М. Микола Трублаїні. Літературний портрет. Критико-біографічні нариси/ Микола Сиротюк. – К.: Дніпро, 1960. – 167 с.
4. Трублаїні М. П. Твори: в 4 т. / Микола Трублаїні. – К.: Молодь, 1956 – Т. 1. – 1956. – 601 с.

Анотація

О. Ю. Плетнёва «Украинская литературная критика о произведениях Николая Трублаини»

В данной статье автор делает попытку изучить круг интересов известного украинского писателя начала XX ст. Николая Петровича Трублаини, известного путешественника и автора рассказов о жизни народов Севера, выявить особенности его подхода к изображению жизни, быта, традиций народов Севера в 30-е гг. XX ст. Исследуются основные причины, которые повлияли на авторскую манеру письма. Рассматривается тематика произведений писателя, образная система произведений. Уделяется внимание основным стилистическим фигурам (сравнение, аллегория, гипербола). Дается общая характеристика произведений северного цикла.

Ключевые слова: сказка, тема, герой, автор, традиции, гипербола, сравнение

О. Ю. Плетньова «Українська літературна критика про твори Миколи Трублаїні»

Анотація

У даній статті авторка робить спробу вивчити коло інтересів відомого українського письменника XX ст. Миколи Петровича Трублаїні, відомого мандрівника та автора оповідань про життя народів Півночі, а також визначити особливості його підходів до зображення життя, побуту, традицій народів Півночі у 30-і рр.. XX ст. Досліджуються основні причини, які вплинули на авторську манеру письма. Розглядається тематика творів письменника, образна система оповідань. Надається увага аналізу основних стилістичних фігур (порівняння, аллегорія, гіпербола). Подається загальна характеристика творів північного циклу.

Ключові слова: казка, тема, герой, автор, традиції, гіпербола, порівняння.

O. U. Pletneva “Ukrainian literary critics of the Nicolay Trublainy`s stories”

Summary

The author of the article tries to investigate the circle of interest of the famous Ukrainian writer Nicolay Petrovich Trublainy, famous traveller and author of the stories about life, traditions of the Northern people at the beginning of the XX

century/ The author studies the main reasons, which had an influence at the author`s manner of writing. There are paid attention to the main stylistic figures (simile, hyperbole etc). There is given a general characteristic of the Northern cycle of his stories.

Key words: tale, theme, a main character, author, traditions, hyperbole, simile.

Статья прорецензирована и рекомендована к печати доктором филологических наук, профессором Федоровым В. В.